

Розділ 1

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.99

Я. С. Андрушко

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСТІВ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЙНИХ КОМПОНЕНТІВ ОСОБИСТОСТІ

Проаналізовано результати емпіричного дослідження взаємозв'язку психологічних захистів і самоактуалізаційних компонентів особистості. Встановлено, що теоретико-методологічний аналіз проблеми дослідження свідчить про те, що психологічні захисти особистості доволі докладно розроблені в контексті ортодоксального психоаналізу.

Водночас визначено, що з'ясування взаємозв'язку психологічних захистів і динамічних самоактуалізаційних компонентів особистості потребує подальшого дослідження в сучасних психологічних вченнях.

Також завдяки кореляційному аналізу підтверджено взаємозв'язок психологічних захистів і провідних компонентів самоактуалізованої особистості.

Ключові слова: психологічні захисти, самореалізація, компоненти самоактуалізованої особистості, цінності, мотивація, студенти.

Постановка проблеми. Сучасні реалії українського суспільства засвідчують, що нам потрібна психічно здорова, самоактуалізована, психологічно захищена особистість. Водночас динамічні зміни у соціумі обумовлюють необхідність постійного розвитку особистості, її вдосконалення, життєвого та професійного самовизначення, реалізацію свого внутрішнього потенціалу.

Вважаємо, що актуальність цієї теми зумовлена також визначальною роллю психологічних захистів та самоактуалізаційних компонентів особистості у життєдіяльності індивіда. На думку багатьох психоаналітичних та гуманістичних психологів, аби особистість гармонійно розвивалась, їй необхідно володіти дефінзивними психозахистами та внутрішнім психологічним потенціалом.

Стан дослідження. Психологічні межі цієї проблематики стосуються і питань відображення сучасного стану розвитку психології особистісної самоактуалізації особистості, її принципів реалізації адаптивних психологічних захистів. Коли йдеться про особистісну самоактуалізацію, то вивчення цієї проблеми набуває подвійної значущості, адже частота вияву неусвідомлюваних та неадаптивних психологічних захистів може призвести до їх постійності в житті людини, а це може бути підґрунтям зниження рівня самоактуалізації та її провідних компонентів.

Теоретико-методологічною основою дослідження послуговували основні положення психологічної науки про: вивчення психологічних захистів у поведінці особистості А. Адлера, З. Фрейда, К. Юнга, Е. Фромма та ін.; особистість як активний суб'єкт професійної діяльності (Ж. Вірна, Є. Климов, З. Карпенко, О. Матеюк, В. Панок, Г. Ложкін, С. Максименко, В. Семиченко, В. Шадриков та ін.).

Психологічний захист є одним із найсуперечливіших компонентів у структурі особистості, оскільки одночасно сприяє і стабілізації особистості, і її дезорганізації.

Перші уявлення про категорію психологічні захисти висунув Ш. Ференці, який детально описав процеси інтроекції, проєкції та ідентифікації. У контексті психологічного дослідження вагомий внесок у розробку цієї проблеми зробили також З. Фройд, В. Бассін, К. Абрахам, М. Балінт, Е. Джонс, М. Кляйн, Г. Нунберг, О. Феніхель, А. Фрейд, Р. Шпіц та ін. Психологічний захист як відповідна форма поведінки, реакція або дія особистості на чинники зовнішнього чи внутрішнього середовища – цієї позиції у своїх роботах дотримувалися такі дослідники, як А. Фройд, К. Хорні, В. Франкл, А. Адлер, К. Роджерс, Р. Берн, А. Ребер, Д. Арлоу, В. Журбін, Л. Рейнхард, А. Налчаджян, В. Рожнов, Р. Зачепицький, Ч. Бренер та ін.

Натомість аналіз психологічної літератури засвідчує, що на перших етапах вивчення проблеми самоактуалізації особистості вона розглядалась лише як міждисциплінарна й тільки з кінця ХХ століття, із міждисциплінарним статусом, набула окремого – психологічного. «Здійснення самості», «самореалізація», «осягнення сенсу», «вільне самотворення», «плідна орієнтація» та «самотрансцендентність» – це синонімічні вирази до поняття «самоактуалізація», які використовували відомі психологи, зокрема К. Юнг, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та ін.

Мета статті – на емпіричному рівні з'ясувати взаємозв'язок психологічних захистів та динамічних самоактуалізаційних компонентів особистості.

Виклад основних положень. Особистісна зрілість є важливою складовою індивідуального психічного розвитку, що характеризується багатомірністю, динамічністю, тривалістю. Відсутність чітко визначених причин виникнення та походження захисних механізмів є не повністю з'ясованими.

Сучасна українська вчена З. Карпенко наголошує у своїх дослідженнях, що формування психологічних захистів закономірно «вплетене» в онтогенез і тому може бути розглянуте в аспекті становлення інтегральної суб'єктивності індивіда [1, с. 249].

Водночас психологічний захист є одним із виявів взаємодії суб'єкта з оточенням у ситуаціях можливого або наявного неуспіху в діяльності та реалізації потреби бути повноцінною особистістю. Можна стверджувати, що знання концепції захистів і розмаїття захисних механізмів, які використовує особистість в людському бутті, є вирішальним для розуміння індивідуального, внутрішнього світу людини [2; 3].

Натомість проблема самоактуалізації особистості займає провідне місце і найперше пов'язується з особистісним зростанням. Як зазначав А. Маслоу, прагнення особистості до самоактуалізації є природною потребою, що надає індивідуальному життю людини вираженої спрямованості та глибокого сенсу, зміцнює віру в себе та допомагає встояти серед життєвих негараздів [4].

Відтак аби особистість досягнула максимальних особистісних та професійних висот, необхідно володіти всім спектром компонентів, які сприяють формування самоактуалізованої особистості (рис.).

Рис. Теоретична структура самоактуалізованої особистості

Отже, у процесі дослідження були використані такі методи та методики: метод теоретичного аналізу літератури з теми дослідження; метод якісно-кількісної обробки отриманих даних; метод лінійної кореляції Пірсона; метод факторного аналізу; методика дослідження мотивації професійної діяльності (К. Замфір у модифікації А. Реана); «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі» (Т. Ільїної); «Опитувальник захисних стилів» М. Бонда в адаптації О. Тунік; методика «Домінуюча стратегія психологічного захисту» В. Бойка; методика Ш. Шварца «Портрет цінностей» (адаптація І. Семків) [5]; методика А. Маслоу «Діагностика самоактуалізації особистості» (САМОАЛ, адаптація Н. Каліні).

У дослідженні взяли участь 57 студентів-магістрантів з факультету психології Львівського державного університету внутрішніх справ. Серед них 85% – представники жіночої статі, 15% – чоловічої; середній вік досліджуваних – 22 роки.

Більш інформативним є кореляційний аналіз результатів. Про обґрунтованість таких очікувань свідчать виявлені кореляційні взаємозв'язки між психозахистами та динамічними самоактуалізаційними компонентами.

Шкала «не адаптивні психологічні захисти» перебуває у оберненому кореляційному зв'язку зі шкалами «миролюбність» ($r = -0,143$, $p < 0,01$), «внутрішня мотивація» ($r = -0,153$, $p < 0,01$), «здобуття знань» ($r = -0,167$, $p < 0,01$), «отримання диплома» ($r = -0,091$, $p < 0,05$). Тобто застосування неефективних захисних механізмів сприяє зменшенню рівня внутрішньої мотивації та мотивації до навчальної діяльності, негативно впливає на позитивну оцінку людини своєї навчальної діяльності, що може відобразитись на особистісному розвитку, самоактуалізації як такій тощо. Також це може свідчити про орієнтацію магістрантів на подолання власних внутрішніх проблем, а не на навчальну діяльність, і в такому разі індивіду важко адекватно оцінювати та аналізувати себе як особистість, що прагне досягати результату та обраних цілей тощо.

Водночас виявлені взаємозв'язки вказують на те, що активізація оптантами неадаптивних психологічних захистів (регресія, проекція тощо), сприяє вияву негативних особистісних, мотиваційних та когнітивних сфер людини.

Натомість шкала «самопринижуючі захисні механізми» перебуває у прямому кореляційному зв'язку зі шкалою «доброчинність» ($r = 0,105$, $p < 0,05$). Такі результати засвідчують, що особистості з домінуючими самопринижуючими механізмами захисту схильні вважати себе добродійцями, такими, що допомагають оточуючим, виконуючи

роль «праведника». Такий взаємозв'язок засвідчує, що аби досягти благополуччя найближчих оптанти здатні пожертвувати власними інтересами, принципами тощо.

Цікавим є те, що у разі використання людиною цих помірно адаптивних захисних механізмів простежується прямий кореляційний зв'язок зі шкалою «оволодіння професією» ($r = 0,138$, $p < 0,01$). Можливо це пов'язане з тим, що досліджувані магістранти прагнуть набути всіх необхідних навиків, вмінь та знань аби довести свою корисність суспільству та потрібність професії психолога людству.

Зауважимо, що шкала «самопринижуючі захисні механізми» також знаходиться у прямому кореляційному зв'язку зі шкалами «миролюбність» ($r = 0,255$, $p < 0,01$), та оберненому зв'язку з шкалою «агресія» ($r = -0,192$, $p < 0,01$). Ці взаємозв'язки засвідчують те, що респонденти схильні маскувати свої справжні емоції, що негативно впливатиме на психологічний рівень здоров'я. Крім того, вони демонструватимуть псевдотолерантні та псевдоввічливі риси у поведінкових патернах. І така несвідома захисна поведінка у майбутньому може призвести до активізації у досліджуваних невротичного або депресивного особистісного радикалу.

Зазначимо, що прямо корелюють між собою шкали «здобуття знань», «миролюбність» ($r = 0,178$, $p < 0,01$), «універсалізм» ($r = 0,92$, $p < 0,05$) та «досягнення» ($r = 0,106$, $p < 0,05$). Обернено шкала «здобуття знань» взаємодіє зі шкалою «агресія» ($r = -0,141$, $p < 0,01$). Під час орієнтації на збагачення інтелектуальної сфери для подальшого використання отриманих знань у навчальній та професійній діяльності респонденти використовують миролюбну психологічну стратегію на противагу агресивній, що може бути пов'язано з тим, що досліджувані схильні більше керуватися раціональними установками, ніж емоційними. Водночас оптанти намагаються толерантно та коректно ставитись до оточуючих людей, прагнучи забезпечити їм благополучне життя.

Шкала «оволодіння професією» прямо корелює зі шкалою «контактність» ($r = 0,197$, $p < 0,01$) та обернено зі шкалою «погляд на природу людини» ($r = -0,166$, $p < 0,01$). Прагнучи досконало оволодіти обраною професією, досліджувані можуть опиратися на власні комунікативні здібності, вміння цілеспрямовано досягати обраної мети. Та водночас оптанти схильні вірити у допомогу з боку оточуючих, неупереджено ставитись до близьких людей.

Шкала «гнучкість у спілкуванні» знаходиться у прямому кореляційному зв'язку зі шкалою «гедонізм» ($r = 0,112$, $p < 0,01$). Цей взаємозв'язок може означати те, що оптанти орієнтуються на отримання

задоволення від комунікації та міжособистісної взаємодії. Це характеризує респондентів як чуттєвих та відкритих особистостей.

Водночас шкала «конформізм» перебуває в оберненому кореляційному зв'язку зі шкалою «прагнення до творчості» ($r = -0,121$, $p < 0,01$) та «потреба у пізнанні» ($r = -0,105$, $p < 0,05$). Вважаємо, що ці результати виявилися закономірними, адже при обмежених прагненнях особистість не бажатиме творити, креативно ставитись до життя та, відповідно, взаємодіяти з оточуючими. Також зменшується потреба дізнаватись щось нове, інтерес до навколишньої дійсності притуплюється тощо.

Наступним етапом є проведення факторного аналізу. На основі статистичних аналізів було проведено процедуру факторного аналізу за методом головних компонент.

Створено 3-факторну модель для групи, яка пояснює 77% від загальної дисперсії даних (табл.).

Таблиця

Результати факторного розподілу динамічних компонент самоактуалізованої особистості (ротация Varimax)

Фактор I: Ціннісно-мотиваційний патерн самоактуалізованої особистості	Фактор II: Мотиваційно-захисний патерн самоактуалізованої особистості	Фактор III: Ціннісно-захисний патерн самоактуалізованої особистості
Доброзичливість (0,742)	Миролюбність (0,742)	Орієнтація у часі (0,660)
Досягнення (0,734)	Самопринижуючі рахисти (0,702)	Цінності (0,552)
Внутрішня мотивація (0,665)	Уникнення (0,672)	Захисти, які викривляють образ (0,522)
Зовнішня позитивна мотивація (0,658)	Адаптивні психозахисти (0,670)	Агресія (0,515)
Аутосимпатія (0,525)	Мотивація отримання диплома (0,663)	Гедонізм (0, 511)

Отже, перший фактор має назву «Ціннісно-мотиваційний патерн самоактуалізованої особистості», оскільки в ньому представлені цінності та різновиди мотиваційної спрямованості самоактуалізованої особистості.

До нього входять такі показники: доброзичливість (факторне навантаження – 0,742), досягнення (факторне навантаження – 0,734), внутрішня мотивація (факторне навантаження – 0,665), зовнішня пози-

тивна мотивація (факторне навантаження – 0,658), аутосимпатія (факторне навантаження – 0,525). Чинник пояснював 35,3% дисперсії. Проаналізуємо кожен показник детальніше.

Доброзичливість як цінність виявляється у прагненні забезпечити добробут та благополуччя рідним людям.

Досягнення як цінність характеризується прагненням особистості до особистого успіху, зважаючи на власний рівень компетенції та соціальні стандарти. Це цінність самозвеличення.

Внутрішня мотивація характеризує орієнтацію людини на отримання задоволення від самого процесу діяльності.

Зовнішня позитивна мотивація вказує на спрямованість особистості на діяльність, яка підкріплена і в матеріальному, і в нематеріальному контексті.

Аутосимпатія свідчить про розвиток позитивної «Я-концепції», яка засвідчує наявність у людини адекватної самооцінки. Водночас це не заперечує наявності в індивіда критичного самосприйняття.

Другий фактор умовно названо «Мотиваційно-захисний патерн самоактуалізованої особистості» зважаючи на те, що він містить мотиваційно-захисні компоненти самоактуалізованої особистості. До нього належать: миролюбність (факторне навантаження – 0,742), самопринижуючі захисти (факторне навантаження – 0,702), уникнення (факторне навантаження – 0,672), адаптивні психозахисти (факторне навантаження – 0,670), мотивація отримання диплома (факторне навантаження – 0,663). Чинник пояснював 24% дисперсії. Проаналізуємо кожен показник окремо.

Миролюбність як стратегія захисту та міжособистісної взаємодії характеризується прагненням людини за допомогою раціональних висновків та умовиводів досягти позитивного результату. Орієнтація на співпрацю та партнерство.

Самопринижуючі захисти характеризуються тим, що людина, використовуючи їх, намагається грати роль «мученика» або «праведника». Водночас це негативно може вплинути на психічне здоров'я індивіда.

Уникнення як стратегія психологічного захисту є «економною» у контексті застосування інтелектуальних та емоційних потенцій особистості. У цьому разі людина уникає будь-яких конфліктів, особистісних непорозумінь тощо.

Адаптивні психозахисти необхідні та важливі компоненти самоактуалізаційної особистості, оскільки дають змогу перетворювати та переспрямовувати негативний потенціал у позитивний за допомогою гумору, сублимації тощо. Водночас ця психозахисна стратегія є корис-

ною у міжособистісному спілкуванні, зважаючи на її здатність до згладжування гострих кутів.

Мотивація отримання диплома спрямована на те, щоб людина отримала лише юридично затверджений документ, незважаючи на якість знань.

Третій фактор нами названий «Ціннісно-захисний патерн самоактуалізованої особистості» у зв'язку з наявністю у ньому ціннісних компонентів та захисних стратегій. До цього фактора належать: орієнтація у часі (факторне навантаження – 0,660), цінності (факторне навантаження – 0,552), захисти, які викривляють образ (факторне навантаження – 0,522), агресія (факторне навантаження – 0,515), гедонізм (факторне навантаження – 0,511). Чинник пояснював 17,7% дисперсії. Охарактеризуємо кожен показник детальніше.

Орієнтація у часі як компонента самоактуалізованої особистості вказує на те, у якому часі живе людина чи відкидає вона теперішнє чи майбутнє, чи минуле.

Цінності як компонента самоактуалізованої особистості вказує на домінування у людини вищих ціннісних орієнтацій: краси, добра, цілісності, справедливості, простоти, порядку, самодостатності тощо.

Захисти, які викривляють образ – це захисні механізми, до яких належить знецінювання особистісних здобутків, примітивна ідеалізація, можливе розщеплення Я-особистості, схильності поділяти на полярні позиції.

Агресія як захисна стратегія акцентує на емоційній сфері особистості. Цей захист орієнтований на збуджено, невротичну особистість, яка схильна до імпульсивних вчинків тощо.

Гедонізм як цінність спрямований на виявлення чуттєвого задоволення особистості. Все, що може приносити насолоду, розцінюється особистістю як цінність. Такі люди є естетамі.

Відтак факторний аналіз результатів дає змогу виокремити структурні компоненти самоактуалізованої особистості, виявити структурний взаємозв'язок між психозахистами, цінностями та мотиваційними компонентами досліджуваних магістрантів.

Висновки. Психологічні захисти особистості є важливими структурними компонентами самоактуалізованої особистості. Внаслідок проведеного теоретико-емпіричного дослідження розширені та поглиблені уявлення про тлумачення психологічних захистів та процесу самоактуалізації особистості. Охарактеризовані головні динамічні компоненти самоактуалізованої особистості. Емпірично підтверджено, що домінування адаптивних, дефінізивних та вищих психозахистів забезпечує особистості ефективний процес самоактуалізації.

Емпіричне вивчення особливостей психологічних захистів та динамічних самоактуалізаційних компонентів особистості дало змогу з'ясувати та проаналізувати найтипівіші та найважливіші параметри й показники цих феноменів. Аналіз результатів засвідчив, що респонденти володіють адаптивними, вищими та зрілими психологічними захистами. Кореляційний аналіз підтвердив взаємозв'язок психологічних захистів та провідних компонентів самоактуалізованої особистості.

Перспектива подальших наукових розвідок пов'язана з вивченням інноваційних шляхів корекції не адаптивних психологічних захистів студентської молоді.

1. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 512 с.

2. Андрушко Я. С. Особливості моделювання психологічних захистів у професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ: монографія / Я. С. Андрушко. – Львів: Ліга-Прес, 2015. – 264 с.

3. Фрейд З. «Я» и Оно / З. Фрейд // Очерки по психологии сексуальности. – Мн.: ООО «Попурри», 1999. – С. 455–478.

4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.

5. Семків І. І. Адаптація методики «Портрет цінностей» (Portrait values questionnaire) / І. І. Семків // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки; за ред. С. Д. Максименка. – К., 2009. – Вип. 26 (50). – Ч. II. – С. 289–294.

Андрушко Я. С. Взаимосвязь психологических защит и самоактуализационных компонентов личности

Проанализированы результаты эмпирического исследования взаимосвязи психологических защит и самоактуализационных компонентов личности. Установлено, что теоретико-методологический анализ проблемы исследования свидетельствует о довольно подробной разработанности психологических защит личности в контексте ортодоксального психоанализа. При этом уяснено, что проблема взаимосвязи психологических защит и динамических самоактуализационных компонентов личности требует дальнейшего исследования в современных психологических теориях. В то же время путем корреляционного анализа подтверждена взаимосвязь психологических защит и ведущих компонентов самоактуализированной личности.

Ключевые слова: психологические защиты, самореализация, компоненты самоактуализированной личности, ценности, мотивация, студенты.

Andrushko Ya. S. The correlation of psychological defenses and self-actualization individual components

The scientific article is devoted to research the phenomenon of psychological defenses and their interconnection with the dynamic self-actualization

individual components. The obvious fact is that the problem contains interesting aspects of the study, because it is intertwined physiological and psychosocial characteristics. Focusing on the functional significance of psychological protection for the individual, its paradoxical nature – for a while protecting the human mind from negative emotions, it distorts the information eventually forcing the individual to be illusory world inhibiting its development, preventing the solution of problems.

As a result of theoretical and empirical research enhanced understanding of the interpretation of psychological defenses and the process of self-actualization. We characterize the main components self-actualization dynamic personality. Empirically confirmed that dominance adaptive and higher psychological defenses provides individual effective process of self-actualization, and that psychological protection closely associated with dynamic self-actualization individual components.

Empirical study of psychological defenses and dynamic self-actualization individual components allowed finding out and analyzing the most common and the most important parameters and indicators of these phenomena. Analysis of descriptive statistics showed that the respondents have adaptive, higher and mature psychological defense. As a result of factor analysis revealed structural composition and the interconnection with psychological defenses and self-actualization individual components, including: 1) value-motivational pattern self-actualization personality; 2) motivational protective pattern self-actualization personality; 3) value-shielding pattern self-actualization personality.

Key words: psychological defenses, self-actualization, components self-actualization personality, values, motivation, students.

Стаття надійшла 16 січня 2017 р.

УДК 159.947.5

**В. А. Бондаренко,
Л. І. Кузьо**

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РІВНЯ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ ТА ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Досліджено структурно-змістові характеристики часової перспективи студентської молоді. Встановлено, що у більш успішних респондентів є істотне переважання цілей саморозвитку, більшої кількості планів на майбутнє, які стосуються життя загалом, нижчий рівень обтяженості навчанням і менша кількість прагнень завершити навчання. Доведено, що показники успішності вивчення студентами англійської мови пов'язані з наявністю внутрішньої мотивації її вивчення та відсутністю мотивації уникнення невдачі.

Ключові слова: навчальна успішність, мотиваційна індукція, мотиваційні об'єкти, внутрішня мотивація, уникнення невдач, часова перспектива.